

ПРЕДСТАВЯНЕ НА НЯКОИ ДОБРИ ПРАКТИКИ НА ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ГРИЖИ ЗА ДЕЦА ОТ 0 ДО 3 ГОДИНИ

Милена Моцинова-Бръчкова

Възможностите за предотвратяване на тежките последици при отглеждането на деца в различни институции се дискутират широко в литературата през последните двадесет години. Съвременното виждане на проблема е, че неблагоприятните тенденции във физическото и психическото развитие на децата могат да бъдат предотвратени и преодолени, когато организацията на средата и грижите за детето са такива, че задоволяват потребността му от пълноценно общуване с възрастен, създават възможност за възникване на сигурна емоционална връзка с хората, които се грижат за него, осигуряват разнообразни и ярки впечатления.

За да се развива добре малкото дете в условията на групово възпитание, се нуждае не само от качествени грижи по отношение на хигиената и храненето, но и от регулярен индивидуален режим, от стабилни връзки с хората, които основно се грижат за него, от стимулиращ развитието му опит.

Оказва се обаче, че е изключително трудно да се променят начините на работа, условно наречени

“традиционни”, управляващи институциите за малки деца. Всички трансформации, целящи ограничаването на дефицитите, се сблъскват със защитни реакции, които се появяват на всички равнища. Целта на тези защитни реакции е: защитата от объркването, което създава у възрастния трудността да развие автентична връзка с едно бебе, което не е неговото; заплахата от скъсването, която тежи върху нея след като вече е създадена; страданието на тези деца; чувствата на неуспех и невъзможност да се преодолеят смущенията им; страданието пред тяхната семейна ситуация и поведението на техните родители.

През 70-те години в дома “Локци” и Националният институт по методология на домовете за деца от 0 до 3 години в Будапеща, ръководен от д-р Еми Пиклер, започва прилагането на оригинален начин за отглеждане и възпитание на децата. Опитът на дома “Локци” придобива международна известност, когато през 1971 г. **Мириам Давид** и **Жанвиев Апел** (David, M., Appel, G, 1973) го посещават и впечатлени от оригиналността на системата за

грижи и от благополучието на децата написват книгата "Локци или необичайното майчинство", която разпространява опита на този дом в много европейски държави.

Д-р Пиклер заема една фундаментална и ясна позиция: "Ако едно дете не може да бъде отглеждано от своята майка, връзката с майката не може да бъде възпроизведена, но е възможно в условията на колектив да му се предложи абсолютно различен опит, който да благоприятства пълноценното му развитие". Приема се, че става дума за комплексна задача, която не може да бъде оставена на спонтанността на един човек. Един колективен прием трябва да се разграничи от родителските връзки, но може да се търси начин за осигуряване на основните елементи, които детето намира в семейството и по-специално във връзката с майката. Не става въпрос за псевдомайчинска връзка, а за специална връзка на детегледачката с детето, докато мястото на майката трябва да бъде запазено във действителността или във въображението, според това дали тя наистина присъства или не. Също то се отнася и до бащата.

През 1971 година в Локци има 51 деца на възраст от няколко дена до 3-4 години. Най-многобройни са тези на 2-годишна възраст. За тях се грижат 23 детегледачки (по три във всяка група), 4 до 6 кърмачки, 6 психолога и 5 лекари.

Отглеждането и възпитанието на децата се осъществява съобразно четири основни принципа:

1. Развитие на автономна дейност
2. Изграждане на афективна привилегирована връзка
3. Необходимост да се благоприятства у детето осъзнаване на самото себе си и своето обкръжение
4. Значение на доброто здравно състояние.

Първият принцип се състои в развиването у всяко дете на вкус към автономна дейност, на способността да бъде активно. Децата, настанявани в институции, не инвестират енергията си в дейност и не откриват удоволствието от нея. Те изпадат в апатия, просто се предават. Грижата на възпитателите трябва да е насочена към това всяко дете да открие удоволствие от собствената си автономна дейност.

Необходимо е дейността да се поражда от самото дете, да се подпомага автоиндукцията, като се подкрепя постигнатия резултат. Затова на децата се предоставя пълна свобода на движенията във всички ситуации, в които те се намират. Възрастният не се намесва директно, не натрапва стимули нито своето знание или помощ, които правят детето пасивно и зависимо от него. Двигателната активност на децата се стимулира по индиректен начин чрез организиране на разнообразно предметно обкръжение и

постепенно усложняване на ситуацията, в които детето се поставя. Следва се ритъмът на двигателните постижения на всяко дете - например никога не се поставя седнало дете, ако то само не владее седналата поза. Прави се вербален коментар на успехите на детето, който му помага да ги осъзнае.

Стимулирането на активността без директна намеса, богатството на средата и съобразяването с ритъма на детето са основа за придобиване на сигурност.

Вторият принцип изисква да се предложи на детето привилегирана и продължителна афективна връзка с един постоянен възрастен. Детето се ангажира в една реална, но съзнателно контролирана връзка, в която възрастният не трябва да се натрапва и да натовазва детето със собствената си афективност и лични очаквания. Да се ограничи броят на хората, които се грижат за едно и също дете, за да се осигури продължителност на тяхното присъствие при него по време на цялото денонощие (три детегледачки). Да се придава особено значение на моментите на грижи, като на детето се гледа не само като обект на грижи, а като на уникална личност. Между моментите на грижи децата се оставят сами на себе си, но никога не са сами. Персоналът е обучен дискретно и от разстояние да следи за всяко едно дете. Детегледачките трябва да полагат

постоянно усилие да контролират степента на вниманието, което обръщат на децата. Тъй като целта е у децата да се развива автономност, не трябва да се създават условия, които ги поставят в голяма зависимост. "Отговорът на възрастния не трябва да надминава заявката на детето. Той трябва по-скоро да остане малко под нея и да подтиква детето винаги към самостоятелно овладяване на ситуацията, която е организирана според неговите възможности."

Не трябва да се развива у детето прекомерна афективна заявка. Поради условията на живот в колектив, възможността за контакт с възрастен е ограничена. В противен случай децата биха се чувствали фрустрирани и агресивни. Ето защо целта е да се канализира тяхната енергия в собствените им тела, за да им позволи да се откажат от афективния контакт с другия. Необходимо е детегледачката чрез своя поглед и глас, чрез словесния коментар да бъде като "огледало". Майчиното обгрижване в Локци е лишено от проява на чувства между детегледачката и детето. Според д-р Пиклер тъй като децата са в институция не трябва да им бъде обещавано повече, отколкото може да им бъде дадено, но това, което им се предлага трябва да бъде сигурно и постоянно.

Третият принцип е да се благоприятства осъзнаването на детето

благодарение на ритмичността на събитията, времето и стабилността на ситуацията в пространството. Да се предлага понятието за постоянен обект като основа на сигурността. В момента на грижите да се направят всичко възможно, за да разбере детето кое е то, какво му се случва, кой се грижи за него, какво е обкръжението му и какво предстои.

Четвъртият принцип е да се следи за доброто здравословно състояние на децата: провеждат се редовни медицински изследвания, на всяко дете се предлага индивидуализиран режим.

Основната цел в работата е да се избегнат факторите, предизвикващи дефицит и стрес, намаляване на фрустрациите и поддържане на децата в състояние на благополучие и голяма сигурност. Избягват се многобройните промени на групи и детегледачки (които засилват безпокойството у децата), промените в интериора, промените в реда на обгрижването. Търси се формиране на ясна принадлежност към групата, привилигирана връзка с една детегледачка, която дава сигурност и полагане на майчини грижи, но съвместими с живота в институция.

Най-критикуваната теза на Еми Пиклер е “моделът на взаимодействие” между детегледачката и детето, който изисква взаимодействията между всички детегледачки и деца да са еднакви. Всяка дете-

гледачка трябва да се отнася към всяко дете по един и същ начин. Това изисква самоконтрол, ограничаване на майчините и личните импулси на детегледачките и води до липса на спонтанност и естественост. Трябва да се избягват както агресивността, така и прекомерната нежност.

Това е институционален модел, лишен от плът. Резултатите показват, че децата стават пасивни, като истински кукли на конци. Повтарят думите, които са научили, не пипат това, което е забранено, разхождат се примерно подредени по двама, т.е. пасивни и неинициативни деца, подчинени на възрастния. Щом възникне конфликт, те се хвърлят на земята или се крият като при голяма опасност.

Тези резултати охлаждат първоначалния ентузиазъм на самата Еми Пиклер.

Изхождайки от възгледите на Фройд и Лакан **Ж. Апел** и **М. Давид** разглеждат безличния характер на връзките на тези деца с възрастния като дължащ се на смесването между постоянния обект и обекта на либидото.

В действителност залогът на това, което представлява връзката на “обекта на либидото” с привилигирания възрастен (родител или детегледачка) не се състои в това обектът да бъде добър, а в разбулването на анонимността и в създаването на възможност за сим-

волична идентификация като определяща статута на образа за себе си. В "Психология на групите и анализ на Аз-а" Фройд разглежда изграждането на Аз-а като идентификация с една черта (Zug) на мястото, в което субектът се вижда способен да бъде обичан или не, желан или не. Лакан пише: "Идентификацията е частична, изключително ограничена и отпечатва една единствена черта (Einzigiger Zug) върху лицето-обект". Тази функция на разпознаване чрез установяването на идеал за Аз липсва при субектите, които страдат от емоционален дефицит.

Тези деца имат идея и образ за себе си, но не са получили символна идентификация. Дори тези деца да имат образ за себе си, те не успяват да разположат в Другия една точка, от която биха могли да се видят като способни да удовлетворят Другия и да бъдат обичани от него. Не са достатъчни постоянството на един обект (винаги същите грижи), нито доброжелателното присъствие. Не е достатъчно детегледачката-огледало да дава образ на детето. Необходимо е да се събори огледалото чрез символичното. Трябва да се изостави стремежът всички да бъдат еднакви, да спазват една и съща дистанция. Според Филип Лакаде (Lacadee, Ph., 2000) не е важно само това, което детегледачката говори на детето, но и мястото, от което отговаря на детето. Тя не трябва да бъде добрата,

винаги присъстваща, когато е нужно, а трябва да вкара в действие присъствието - отсъствието и желанието на Другия, липсата. Детегледачката трябва да позволи на детето да субективизира своята самота, своята смъртна реалност, своето изоставяне. Самата тя трябва да е преработила за себе си субективизацията на своето съществуване и смърт, което ще ѝ позволи да заеме мястото на Другия, без предварителна програма и модел. Нейното място зависи не от нея, а от детето.

Екип от френски психолози под ръководството на Ж. Апел (G. Appel) изследва условията и организацията във френските **Pouponnieres** - дом за деца от ранна възраст. Резултатите показват, че индивидуализирането на грижите за децата от ранна възраст, които се отглеждат в детски заведения, е необходимо, организационно е възможно и се отразява изключително благоприятно върху физическото и психическото развитие на тези деца (G. Appel, 1982 - 1985).

Пупониерата е единица, принадлежаща на една по-голяма структура - Районния център за детето и семейството. В Пупониерата се отглеждат деца от 0 до 4-годишна възраст. В повечето случаи децата се настаняват след съдебно решение и престояват докато се оцени семейната ситуация и се вземе решение за връщане в семейството или

за настаняване в приемно семейство.

През 80-те години организацията в пупониерите се трансформира радикално с цел да се отстранят факторите, предизвикващи емоционален дефицит.

Основните принципи, които залягат в основата на организацията са:

1. Да се ограничи броят на хората, които се грижат за едно дете.

Децата са разделени на малки групи от 4 до 6 деца. За всяка група се грижат по 4 детегледачки, които се редуват. По време на престоя си детето не сменя групата. Децата от различни възрастови групи не се смесват по време на ежедневните дейности (с изключение на залата за игра и парка). Детегледачките се занимават изключително само с децата от своята група. Ако се налага смяна на персонала още сутринта детегледачката съобщава това на детето (подкрепено със снимка).

Останалите категории персонал не се намесват директно в работата с детето с изключение на медицинските сестри, които заместват детегледачките при нужда.

2. Да се хармонизира работата на всички детегледачки, които се занимават с детето, за да е единна грижата за него.

За всяко дете се попълва фиш, в който се описват навиците му. На

седмично събрание четирите детегледачки, сестрата и психологът сравняват наблюденията си и хармонизират действията си.

3. Да се индивидуализират грижите, да се избягва работата на "конвейр". Да се наблюдава детето и редовно да се отбелязват неговият напредък, реакциите му, изразът на чувствата му. Да се осигури време за индивидуални занимания, хранене, къпане, преобличане.

Една от детегледачките е специално определена, за да проследява детето по време на престоя му (понятие за референт).

Доналд Уиникът (D. Winnicott) подчертава важността на погледа, който майката дава като огледало на емоциите и преживяванията на детето. В институцията има голяма опасност грижите на детегледачката да са анонимни и да отсъства този поглед. Там, където майката има спонтанна реакция към детето, детегледачката трябва да полага специални усилия, за да наблюдава промените в поведението на детето. Естествено присъщо и важно за майката е вниманието върху дребните детайли, които детегледачките обикновено пропускат. Затова е необходимо да се изработят инструменти, външни опори на наблюдението, които да подпомогнат детегледачката да защити личността си, да наблюдава без да се въвлече силно емоционално.

Основните опорни точки на наблюдението присъстват в тестовете и скалите за постижения на определена възраст. Рискът от ползването на такива ориентир е в пренебрегване на индивидуалните особености и формално отразяване на постиженията. Важно е преработването на наблюденията, например какво означава това, че детето не може да стои седнало, защо е така? Погледът върху детето трябва да бъде такъв, че да се почувства то съществуващо.

4. Да се позволи на детето да се ориентира и да предусеща това, което ще му се случи.

Да се установят навици на живот: да се къпят децата в един и същ ред, да се хранят по възможност в същия ред, по едно и също време на деня да посещават залата за игра, парка и т. н. Да се говори на детето и да се обяснява това, което му предстои.

5. Подготовка на заминаванията.

В Пупониерата съществува организация *Семейно пространство*, където се провеждат срещите на децата с биологичните или приемните родители. При тези срещи винаги посреднички възпитател извън Пупониерата, тъй като могат да бъдат проявени много съперничество и агресивност.

Заминаванията на детето се подготвят внимателно. Детето се запознава постепенно с приемното

семейство като референтната възпитателка го придружава в продължение на целия процес.

При заминаването детето получава албум със снимки и текст, който разказва неговия престой в Пупониерата. Той е съставен от референтната възпитателка, която си служи със записките, водени в продължение на целия престой.

6. Поддържане на връзка с мрежа от специалисти, които вземат отношение относно детето и неговото семейство: детски съдия, инспектор от Социални грижи, социални работници, психиатър, логопед и др.

Мари-Жозе Варишон и Терез Юрути (Varichon, M-J, Urruty, T., 2001) поставят въпроса как децата изграждат основни опорни точки за своята идентификация при положение, че се местят от биологичното семейство в институция, от там в приемно семейство и т. н. За биологичното си семейство детето е било "лошият елемент", затруднителният проблем. В институцията то се превръща в "добро дете", за което се търси добра среда за отглеждане. За да преодолеят срама от биологичните си родители, които за тях са преследващи обекти, децата се идентифицират като деца на институцията - тя е тяхната майка. Получава се разкъсване на майката на добра и лоша. Лоша е биологичната майка, добра е детегледачката в дома. Детето се преживява като невинно, а родителите като виновни. Страданието си де-

цата изразяват с депресия и апатия, не играят, не сънуват. Като по-големи са склонни към насилие и бягства. Така те изхвърлят навън омразата, която преживяват към родителите си. Защитните им механизми се свеждат до отричането и изгласкването.

Често имат обучителни трудности, като че ли за тях е забранено да знаят. Няма причинно-следствени връзки в личната им история - за тях тя идва отвън, обсъжда се от всички. Трудно е да им бъде възстановена, защото те не искат да слушат за нея. Имат

нужда да я изгласкват в несъзнаното, за да могат любовта и омразата да се разделят и да не се изразяват чрез насилието.

В институцията трябва да се подпомогне детето да символизира изоставянето, да се справи с траура от изоставянето и с преработването на отсъствието на майката. Трябва да изгради стабилна, продължителна, автентична и топла връзка с един възрастен в рамките на институцията - основно условие за афективното му развитие и първоначална социализация.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Варишон, М. Ж., Юрути, Т.* Грижата за децата в институциите: посоки и трудности. - В: Да растеш със или въпреки своите родители. С., 2001.
2. *Лакаде, Ф.* Какво присъствие да предложим на детето? - В: Да растеш без родители, под ред на В. Банова. С., 1999.
3. *Петрова, М.* Представяне на опита на дома "Пиклер—Локци" - В: Институциите за деца - настояще и бъдеще. Бюлетин на Държавна агенция за закрила на детето, бр.1, 2002.
4. *Уиникът, Д. У.* Детето, семейството, външният свят. С., 2001.
5. *Фройд, З.* Отвъд принципа на удоволствието. С., 1992.
6. *David, M., Appel, G.* Lokzy ou le maternage insolite, Skarabee, Paris, 1973.
7. *Lacan, J.* Ecrits. A Selection. London, 1977.

A PRESENTATION OF SOME GOOD PRACTICES OF INSTITUTIONAL CARE FOR NEW-BORN BABIES UP TO THREE YEARS OF AGE

MILENA MOCINOVA — BRATCHKOVA

The article introduces several good institutional practices for raising and bringing up of children from the moment of their birth up to three years of age. Possibilities are taken in to consideration of overcoming the negative effects on the children's physical and psychological development, caused by raising in groups.

The author argues for the necessity of establishing of emotionally intimate link between the child and the grown-up, within the framework of the institution as a prerequisite for a normal affective development and initial socialization.